

У мові Самовидця не знаходимо поняття «Мала Русь» та похідних від нього. Тож можемо припустити, що для автора і, напевно, для козацької спільноти другої половини XVII ст. ці терміни не були звичними для широкого вжитку. Вони й надалі лишалися в полі слововжитку у зносінах із московським царем.

Таким чином, Самовидець не залишив у тексті прямих указівок на візію меж козацького простору чи кордонів Гетьманату. Проте уживані поняття на позначення простору дозволяють простежити їхнє розуміння літописцем як приклад до уявної географії козацької еліти. Зокрема, автор «Літопису Самовидця» вбачав межі України невіддільно від території, підконтрольної Війську Запорозькому. Хоча друга візія України як географічного простору в деяких випадках слововжитку могла не відповідати цим уявним кордонам. Незважаючи на різне підпорядкування право- та лівобережних полків, цей простір мислився цілісним. Дніпро виступав як орієнтир, який, з одного боку, роз'єднував Україну на «сегобочну» й «тогобочну», але, з іншого боку, – був маркером об'єднання. Дослідження актових документів Гетьманату й епістолярію козацької еліти дозволить порівняти, уточнити й доповнити виявлені в козацьких нарративах штрихи до візії простору.

ПОСИЛАННЯ

1. Бовгира А. Козацьке історіописання в рукописній традиції XVIII ст. / А. Бовгира. – К.: Інститут історії України НАН України, 2010. – 304 с.
2. Грушевський М.С. Самовидець Руїни та його пізніші відображення / М.С. Грушевський // Грушевський Михайло Сергійович. Твори: у 50 т. / М.С. Грушевський; редкол.: П. Сохань (голов. ред.), І. Гирич та ін. – Львів: Видавництво «Світ». – 2015. – Т. 10. – Кн. 2. – С. 44–73.
3. Літопис Самовидця / Видання підготував Я.І. Дзира. – К.: «Наукова думка», 1971. – 208 с.
4. Петровський М. Нариси історії України XVII – початку XVIII століть. – І: Досліди над літописом самовидця / М. Петровський. – Х.: Державне вид-во України, 1930. – 454 с.
5. Плохій С. Походження слов'янських націй. Домодерні ідентичності в Україні, Росії та Білорусі / С. Плохій. – К.: Критика, 2015. – 456 с.

Корниенко М.В. Территориальные представления казацкой элиты Войска Запорожского второй половины XVII – начала XVIII вв. (на примере «Летописи Самовидца») / М.В. Корниенко // М.В. Корниенко (ред.) «Летописи Самовидца»: Исследования к 350-летию со дня рождения М.С. Грушевского. – Львів: Видавництво «Світ», 2015. – С. 10–25.

Статтю посвящено територіальним представленням казацкой элиты Гетманата на примере «Летописи Самовидца». Определены понятия, с помощью которых автор памятника маркировал пространство, и проанализировано их содержание на предмет видения границ.

Ключевые слова: территориальные представления, казацкая элита, Войско Запорожское, летопись.

Korniienko M.V. Territorial imageries of the Cossack elite of Zaporizhian Host in the second half of the XVII – the beginning of the XVIII century (based on «Eyewitness Chronicle») / M.V. Korniienko // M.V. Korniienko (ed.) «Eyewitness Chronicle»: Studies on the 350th anniversary of M.S. Hrushevskyi. – Lviv: «Svit» Publishing House, 2015. – P. 10–25.

The article is dedicated to territorial imageries of the Hetmanate Cossack elite based on «The Eyewitness Chronicle». The concepts that had been used by the chronicle author for marking the space were determined and the boundaries marked by those concepts were analyzed.

Key words: territorial imageries, the Cossack elite, the Zaporizhian Host, chronicle.

20.02.2019 p.

УДК 94(477.51)«1668/1672»

С.А. Токарев

КОЗАЦЬКА СТАРШИНА НІЖИНСЬКОГО ПОЛКУ ЗА ГЕТЬМАНУВАННЯ Д. ІГНАТОВИЧА (1668–1672 рр.)

У статті висвітлено становище козацької старшини Ніжинського полку під час правління гетьмана Д. Ігнатовича у 1668–1672 рр. Розглянуто її роль в обранні та поваленні гетьмана, зміни в її персональному складі внаслідок кадрової ротації, проаналізовано суспільно-політичну, дипломатичну, адміністративну діяльність та майнове становище.

Ключові слова: Українська козацька держава, гетьман Д. Ігнатович, Ніжинський полк, козацька старшина.

Порівняно нетривалий період гетьманування Д. Ігнатовича у 1668–1672 рр. ознаменував важливий етап в історії Української козацької держави. Після достатньо тривалого періоду громадянського протистояння і втручання іноземних держав у внутрішні справи Гетьманщини розпочався період відносної стабілізації державного життя. Перенесення гетьманської резиденції до Батурина зумовило відновлення політичної ваги Ніжинського полку, порушеної за гетьманування І. Брюховецького. Природно, що ця обставина спричинила зростання впливу місцевої старшинської еліти у суспільно-політичному житті Української козацької держави.

Передусім представники козацької старшини Ніжинського полку взяли активну участь в обранні гетьмана Д. Ігнатовича. Розгортання антимосковського повстання у 1668 р. зумовило похід на Лівобережжя гетьмана Правобережної України П. Дорошенка з метою об'єднання під своєю владою обох берегів Дніпра. Проте з огляду на наступ польських військ на Правобережжя в липні 1668 р. гетьман змушений був відступити на правий берег Дніпра, залишивши на Лівобережжі наказним гетьманом чернігівського полковника Д. Ігнатовича. За умов розгортання каральної операції переважаючих сил московського війська Д. Ігнатович під тиском свого брата Василя, колишнього ніжинського полковника М. Гвинтовки і стародубського полковника П. Рославця пішов на переговори з московським боярином Г. Ромодановським і в жовтні 1668 р. присягнув на вірність царю Олексію Михайловичу [27, с. 300, 301].

17 грудня 1668 р. у м. Новгороді-Сіверському відбулася старшинська рада, на якій були присутні Д. Ігнатович, ніжинський полковник Є. Золотаренко, стародубський полковник П. Рославець, представники ряду міст і архієпископ Чернігівський Л. Баранович. Вирішальний вплив на її роботу справив Л. Баранович, який запропонував обрати гетьманом Д. Ігнатовича. Ця пропозиція була одноставно підтримана учасниками зібрання [4, с. 46; 7, с. 228; 11, с. 213].

Прихід до влади Д. Ігнатовича ознаменував новий етап циркуляції козацької старшини. Відбулися часткова ротація урядовців полкового і сотенного рівня, сходження з політичної арени деяких старшинських родів і прихід

до влади нових [10, с. 7]. Характерною рисою правління нового гетьмана стала поява інституту так званих «гетьманських дворян», які становили його свиту і виконували різноманітні доручення. У переважній більшості вони походили зі шляхетства Правобережної України та вирізнялися високим рівнем освіти, дипломатичним хистом і етикетом. Також Д. Ігнатівич спирався у своїй діяльності на заможне міщанство і духовенство Північного Лівобережжя, що призвело до погіршення його відносин з верхівкою козацької старшини [24, с. 18, 20].

Безперечно, найпоказовішим проявом ротації козацької старшини Ніжинського полку стало остаточне усунення від влади колись впливової родини Золотаренків. Є. Золотаренко, котрий посідав уряд ніжинського полковника наприкінці 1668 – на початку 1669 рр., вже в січні 1669 р. на старшинській раді в Новгороді-Сіверському був позбавлений своєї посади [22, с. 200]. Як впливає з доносу ніжинського протопопа С. Адамовича, поданого на Д. Ігнатівича в січні 1669 р., причиною зміщення полковника начебто стали його приязні відносини з ніжинським воеводою І. Ржевським та відданість політиці московського царя Олексія Михайловича [1, с. 10].

Відтак вже на початку січня 1669 р. на посаді ніжинського полковника опинився виходець з міщанства м. Богуслава Корсунського полку і колишній глухівський сотник Ніжинського полку П. Уманець. Він посідав уряд полковника протягом усього періоду гетьманування Д. Ігнатівича і полишив його в 1674 р. [15, с. 50]. Вже 11 січня 1669 р. переяславський полковник Р. Думитрашко-Райча в листі до П. Уманця висловив поздоровлення з приводу його обрання. Водночас переяславський полковник з огляду на відсутність на Новгород-Сіверській раді намагався з'ясувати у П. Уманця, наскільки легітимним був вибір Д. Ігнатівича, чи підтримує його Військо Запорозьке і наскільки прихильно ставиться до нового гетьмана цар Олексій Михайлович [1, с. 7–8].

Остаточна легітимізація Д. Ігнатівича на посаді гетьмана відбулася під час проведення Глухівської ради і підписання Глухівських статей у березні 1669 р. Як впливає з донесення князя Г. Ромодановського від 25 лютого 1669 р., ніжинський полковник П. Уманець взяв активну участь у підготовці ради [1, с. 77]. 6 березня 1669 р. остаточний текст Глухівських статей підписали П. Уманець, полковий обозний М. Шендюх, суддя Ф. Завадський, писар П. Михайленко, осавул Г. Парпура, хорунжий Р. Сергієнко, сотник Полкової сотні К. Голуб, Батурицької – Г. Коровка-Вольський, Хорошеозерської – К. Іванов, Борзнянської – Г. Проскурненко, Шаповалівської – П. Павленко, Новомлинської – І. Євтушенко, Коропської – Ф. Химич, Рождественської – С. Нестеренко, Глухівської – Я. Жураковський, Кролевецької – В. Яценко, Воронізької – С. Прокопович, Конотопської – Л. Лисенко та Івангородської – Ф. Малащенко [5, с. 92, 93; 28, с. 460, 461].

Протягом усього періоду гетьманування Д. Ігнатівича у Ніжинському полку тривала циркуляція урядової стар-

шини. Зокрема, на рівні полкової старшини зійшли з політичної арени представники родини Мартиновичів [17, с. 9], у Конотопській сотні Бистрицьких, у Кролевецькій – Дуль, у Мринській – Завадовських, у Полковій Ніжинській сотні – Кобилецьких [12, с. 220, 336, 359, 407]. Тимчасово втратила свій вплив у Полковій Ніжинській сотні родина Борсуків [20, с. 87], а у Кролевецькій – Маковських [18, с. 290]. Натомість у складі козацької старшини Ніжинського полку з'явилися представники родин Биховців, Жураковських, Ігуменських, Коровок-Вольських, Малюг, Парпур, Химичів. Продовжилася військова кар'єра колишнього ніжинського полковника М. Гвинтовки, котрий посів за гетьманування Д. Ігнатівича впливовий уряд генерального осавула [12, с. 277, 352, 381, 425, 494, 569, 732]. Завдяки клопотанню гетьмана у 1670 р. із сибірського заслання повернувся колишній полковий осавул Л. Бут, котрий того ж таки року знову посів цей уряд [4, с. 49].

Відтак за гетьманування Д. Ігнатівича персональний склад урядової старшини Ніжинського полку виглядав наступним чином. Упродовж усього періоду його гетьманства полк очолював В. Уманець. Обов'язки наказного полковника у 1671 р. виконував М. Шендюх. Уряд полкового обозного посідав М. Рябуха, судді – Ф. Завадський, писаря – П. Рачинський, осавула – Г. Парпура, хорунжого – Р. Сергійович. Полкову Ніжинську сотню очолювали К. Голуб і М. Немчич, Веркіївську – І. Косинський, Івангородську – Ф. Малюга, Борзенську – Г. Проскурненко і Т. Забіла, Батурицьку – Г. Коровка-Вольський, Бахмацьку – І. Гродецький, Шаповалівську – П. Павлович, Конотопську – Л. Лисенко і П. Петренко, Глухівську – Я. Жураковський і Д. Рубан, Кролевецьку – В. Яценко, Коропську – Ф. Химич, Рождественську – С. Нестеренко, Новомлинську – І. Євтушенко, П. Рачинський і Я. Матвієнко, Воронізьку – С. Прокопович, Хорошеозерську – К. Іванович [8, арк. 33–56 зв.; 9, арк. 1, 1 зв., 3, 4, 5, 6, 8, 14, 16, 20, 22, 24, 26, 30, 32, 36, 40, 45 зв.; 11, с. 215–216; 12, с. 47–63; 14, с. 74–103].

У зв'язку з перенесенням гетьманської резиденції до Батурина у суспільно-політичному житті Гетьманщини значно зросла роль батурицького сотника. Специфіка цього уряду відтоді передбачала постійну діяльність під безпосереднім контролем самого гетьмана. Відтак посаду батурицького сотника у переважній більшості посідали освічені та здібні представники старшинської еліти [26, с. 3]. Усіма цими якостями достатньою мірою володів виходець з подільської шляхти гербу «Сас» Г. Коровка-Вольський. Керівництво столичною сотнею стало для нього початком успішної кар'єри, оскільки надалі він посідав впливові уряди генерального хорунжого, чигиринського, стародубського і київського полковника [6, с. 123, 124]. Крім того, призначення Г. Коровки-Вольського батурицьким сотником могло вказувати на його певні особисті зв'язки з Д. Ігнатівичем [13, с. 102; 17, с. 245].

Ще одним представником козацької старшини, кар'єра якого розпочалася за гетьманування Д. Ігнатівича, став

виходець зі смоленської шляхти М. Миклашевський. Навіть він мав лише чин військового товариша і в деяких джерелах згадувався як гетьманський «челядник». У дійсності М. Миклашевський належав до «дворян» гетьмана Д. Ігнатовича, користувався його особливою довірою і входив до кола найближчих радників [16, с. 243; 19, с. 4].

За гетьманування Д. Ігнатовича представники козацької старшини Ніжинського полку достатньо активно залучалися до виконання важливих доручень. Влітку 1669 р. полковник П. Уманець на чолі Ніжинського полку приймав присягу на вірність царю Олексію Михайловичу у мешканців м. Ромни Лубенського полку [1, с. 260]. Восени 1669 р. Ніжинський полк брав участь у військових діях проти татар поблизу міст Лохвиці і Ромнів Лубенського полку [2, с. 81]. Влітку 1670 р. П. Уманець разом із генеральним обозним П. Забілою і суддею І. Самойловичем брав участь у розслідуванні справи щодо звинувачення київського полковника В. Дворецького у державній зраді [2, с. 246, 249–250, 252].

Достатньо регулярно представники козацької старшини Ніжинського полку залучалися і до виконання дипломатичних завдань. Генеральний осавул М. Гвинтовка разом із генеральним обозним П. Забілою та генеральним суддею І. Домонтовичем у січні 1669 р. очолював козацьке посольство до Москви, а в березні 1669 р. разом із гетьманом обговорював умови нової українсько-московської угоди [12, с. 277]. У травні 1669 р. М. Гвинтовка очолював нове посольство до Москви, у складі якого перебували військовий товариш Л. Полуботок, отаман Коропської сотні І. Кичкаровський та ін. Під час поїздки посланці подали царю відомості щодо військово-політичної ситуації на українських землях [1, с. 172]. У 1670 р. під час чергової дипломатичної місії до Москви М. Гвинтовку супроводжував ніжинський полковий писар П. Михайленко [12, с. 278].

Одразу ж після підписання Глухівських статей ніжинський полковий суддя Ф. Завадський у складі делегації Війська Запорозького, до якої входили також значний військовий товариш Л. Борозна, чернігівський полковий писар Л. Полуботок та Я. Єремій, був відряджений до Польщі на з'їзд представників Речі Посполитої, Великого князівства Литовського та Московського царства [23, с. 164; 28, с. 469]. Також протягом 1669–1671 рр. з дипломатичними завданнями до Москви неодноразово виїздили військові товариші Ніжинського полку І. Биховець і Х. Гнилозубенко [11, с. 216].

Адміністративна діяльність козацької старшини Ніжинського полку полягала, насамперед, у виданні різноманітних нормативно-правових актів, на підставі яких регулювалися соціально-економічні відносини в регіоні. Полковник П. Уманець своїм універсалом від 19 березня 1669 р. спрямував прибутки з перевозу на р. Сейм поблизу с. Кнута Новомлинської сотні на користь місцевих священнослужителів. Того ж таки року полковник підтвердив право товариша Крелевецької сотні І. Маковського на отримання прибутків з млина на р. Свидні. 24 трав-

ня 1670 р. він надав військовому товаришу Я. Семеновичу млин на р. Вересочі у Полковій Ніжинській сотні, а 3 липня 1670 р. затвердив за мешканцем с. Сваркова Глухівської сотні придбане ним поле [25, с. 47; 28, с. 903–904].

19 липня 1671 р. крелевецьке сотенне правління в особі сотника В. Яценка і отамана С. Мартиновича затвердили за крелевецькою мешканкою Євдокією Голуб та її сином Захарієм млин на р. Реті поблизу с. Подолова [18, с. 5–8]. Старшина Крелевецької сотні також активно займалася млинарством. У 1669 р. крелевецький підприємець М. Дуля, володіючи займищем для будівництва млина на р. Свидні, з метою будівництва греблі та млина взяв у компаньйони сотника В. Яценка. У будівництво сотник вклав 320 золотих. Невдовзі М. Дуля помер, а його сини Яким і Григорій, маючи борги перед кредиторами, звернулися за допомогою до В. Яценка. Після залягодження справи вони поступилися на користь сотника половиною млина і греблі [25, с. 48].

За гетьманування Д. Ігнатовича продовжився процес формування маєтностей козацької старшини Ніжинського полку. Передусім до рангових маєтностей ніжинського полковника відійшло м. Веркіївка [11, с. 215]. 26 травня 1669 р. гетьман підтвердив право власності полковника П. Уманця на с. Грем'яч Погарської сотні Стародубського полку з усіма прилеглими угіддями. 28 липня 1669 р. Д. Ігнатович затвердив за військовим товаришем І. Биховцем слободи Будище у Понорницькій сотні Чернігівського полку, Бужанку в Коропській сотні і млин на р. Смолянці в Олишівській сотні Ніжинського полку та дозволив йому збудувати ще один млин. Глухівський сотник Д. Рубан подарував своєму зятю, військовому товаришу М. Миклашевському, млин на р. Воргол поблизу с. Зазірки Глухівської сотні. 12 грудня 1671 р. гетьман підтвердив це надання і додатково передав у власність М. Миклашевському с. Зазірки [28, с. 503, 511–512, 562].

Неоднозначна політика гетьмана Д. Ігнатовича щодо козацької старшини зрештою призвела до появи і зростання невдоволення в її середовищі. Як впливало з донесення керівника загону московських стрільців Г. Нейолова, на початку 1672 р. колишній ніжинський полковник М. Гвинтовка у розмові з ніжинським воеводою І. Ржевським зазначив, що серед старшини поширюються чутки, начебто цар задумав змістити Д. Ігнатовича і призначити гетьманом київського полковника К. Солонину. Прикметно, що при цьому М. Гвинтовка висловив невдоволення такими діями московської влади і відмовився прибути на обід до воеводи, сказавши при цьому: «Как к вам идти? Какие вы добрые люди, что так чините непостоянно?». Натомість невдоволення політикою гетьмана висловлював генеральний обозний П. Забіла, зазначаючи у приватних розмовах: «А вся беда чинится от гетманов ... да того жаль, что с собою невинных людей губят» [2, с. 642, 678].

Зрештою, козацькій старшині Ніжинського полку належала помітна роль у підготовці антигетьманської змови і поваленні Д. Ігнатовича. 12 березня 1672 р. до

голови московської стрілецької залоги у Батурині Г. Нейолова прийшли генеральний обозний П. Забіла, судді І. Самойлович та І. Домонтович, писар К. Мокрієвич, ніжинський полковник П. Уманець, переяславський Р. Думитрашко-Райча, стародубський П. Рославець і батуринський сотник Г. Коровка-Вольський з повідомленням про ймовірність державної зради з боку гетьмана. На питання Г. Нейолова, як слід вчинити у даній ситуації, учасники змови запропонували заарештувати Д. Ігнатовича. Відтак в ніч з 12 на 13 березня змовники прийшли до будинку гетьмана на території Батуринської фортеці, заарештували його і взяли під варту. 14 березня П. Уманець взяв участь у розробці колективної інструкції для генерального писаря К. Мокрієвича, котрий мав виїхати до Москви зі свідченнями про ознаки державної зради у діях гетьмана [2, с. 684, 687, 694, 700, 817].

Прикметно, що активну участь у змові проти Д. Ігнатовича взяли його найближчі помічники у гетьманській резиденції – батуринський сотник Г. Коровка-Вольський і сотенний отаман Я. Андріїв. Зокрема, у доносі, поданому царю Олексію Михайловичу, вони вказали: «Якби ми записали всі докази Демкової зради, то не помістили б всього не тільки на аркуші паперу, а й на воловій шкурі» [4, с. 51]. Згодом сотник разом із сином генерального обозного С. Забілою доставили до Москви чолобитну генеральної старшини щодо призначення Д. Ігнатовичу покарання у вигляді смертної кари [3, с. 233].

Під час допиту, проведеного 14 квітня у рамках слідства над гетьманом, батуринський сотенний отаман Я. Андріїв звинуватив його у таємних переговорах з правобережним гетьманом П. Дорошенком. Як доказ зради в діях Д. Ігнатовича отаман пригадав епізод, коли гетьман відправив його до П. Дорошенка і звелів передати слова «двоє за один кожух торгуються». Коли Я. Андріїв спитав, що це означає, то гетьман відповів, що П. Дорошенко знає значення цих слів. Коли отаман прибув до правобережного гетьмана і чітко виконав усі інструкції Д. Ігнатовича, П. Дорошенко відпустив його назад до Батурина разом із своїм посланцем Луговським. Після повернення до Батурина Я. Андріїв відзвітувався перед гетьманом про чітке виконання усіх його доручень, а з правобережним посланцем Д. Ігнатович провів таємну розмову, зміст якої для отамана залишився невідомим. Натомість М. Гвинтовка під час допиту, який проводився із застосуванням тортур, заявив, що йому нічого не відомо про жодні ознаки державної зради в діях гетьмана. У процесі слідства над Д. Ігнатовичем М. Гвинтовка як його найближчий соратник також був звинувачений у державній зраді і на підставі царського указу від 28 травня 1672 р. засуджений до заслання у Сибір [2, с. 777–780, 812].

Отже, представникам козацької старшини Ніжинського полку належала помітна роль в обранні гетьмана Д. Ігнатовича. Перенесення гетьманської резиденції до Батурина призвело до зростання їх впливу в суспільно-політичному житті Української козацької держави. Під час правління

Д. Ігнатовича окремі представники місцевої старшини увійшли до кола близьких сподвижників гетьмана, виконували його доручення політичного та дипломатичного характеру, що дозволило їм зміцнити власне матеріальне становище. Проте з огляду на розміщення гетьманської резиденції на території Ніжинського полку місцева старшина зрештою виявилась втягнутою в антигетьманську змову, яка завершилася поваленням Д. Ігнатовича і репресіями проти його прибічників.

ПОСИЛАННЯ

1. Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археологическою комиссиею. – СПб.: Типография В.В. Прагц, 1875. Т. 8 (1648–1657, 1668–1669 гг.). – 10; 400; 23 с.
2. Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археологическою комиссиею. – СПб.: Типография М. Этингера, 1878. Т. 9 (1668–1672 гг.). – 26; 987; 24 с.
3. Бантыш-Каменский Д.Н. Источники малороссийской истории, собранные Д. Н. Бантыш-Каменским и изданные О. Бодянским. – М.: Университетская типография, 1858. Ч. 1. – 339 с.
4. Борисенко В. Дем'ян Многогрішний // Київська старовина. – 1992. – № 4. С. 44–51.
5. Величко С. Літопис: В 2-х т. [переклад з книжної української мови В. Шевчука]. – К.: Дніпро, 1991. Т. 2. – 640 с.
6. Дан О.Ю., Кривошея В.В. Вінниччина козацька: Історія Вінницького козацького полку. К.: Видавничий дім «Стилос», 2004. – 204 с.
7. Дорошенко Д. Гетьман Петро Дорошенко: огляд його життя і політичної діяльності. – Нью-Йорк: Видання УВАН у США, 1985. – 712 с.
8. Інститут рукопису Національної бібліотеки України НАН України імені В.І. Вернадського (далі – ІР НБУВ), ф. II, спр. 18778–18782. Реєстри козацької старшини, полкової, сотенної і дрібної всіх полків, XVII–XVIII ст., оригінали, 392 арк.
9. ІР НБУВ, ф. II, спр. 18808 – 18818. Списки старшини на Україні і Білорусії XVII–XVIII ст. в полках, XVII–XVIII ст., 50 арк.
10. Кривошея В.В. До питання циркуляції еліт в козацько-гетьманській державі // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць. – 2009. – Вип. 24. – С. 4–10.
11. Кривошея В. Козацька еліта Гетьманщини. – К.: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень НАН України, 2008. – 452 с.
12. Кривошея В.В. Козацька старшина Гетьманщини: Енциклопедія. – К.: Стилос, 2010. – 792 с.
13. Кривошея В. Козацько-старшинські батуринські родини: родовідні дрібнички // Сіверянський літопис. – 1997. – № 3. – С. 102–105.
14. Кривошея В.В. Українська козацька старшина. Ч. 1. Реєстр урядників гетьманської адміністрації: Вид. 2-е, доповнене, уточнене і виправлене. – К., 2005. – 259 с.
15. Кривошея І. Матеріали судової справи як джерело родоводу військового товариша Петра Уманця (XVII–XVIII ст.) // Генеалогічні записки. – Львів, 2012. – Вип. X (нової серії IV). – С. 50–55.
16. Лазаревский А. Люди Старой Малороссии. Миклашевские // Киевская старина. – 1882. – № 3. – С. 243–253.
17. Лазаревский А. Описание Старой Малороссии: Материалы по истории заселения, землевладения и управления. – К.: Типография К. Н. Милевского, 1893. – Т. 2. Полк Нежинский. – 522 с.
18. Милорадович Г. Материалы для истории Южной Руси. Чернигов: Губернская типография, 1858. – 109 с.
19. Милорадович Г. Родословная дворян Миклашевских // Черниговские губернские ведомости. – 1890. – № 55. – Часть неофициальная. – С. 4.
20. Модзалевский В.Л. Малороссийский родословник. – К.: Типография тов-ва Г.Л. Фронцевича и КО, 1908. – Т. 1. – 8; 519 с.
21. Модзалевский В.Л. Малороссийский родословник. – К.: Типо-Литография «С.В. Кульженко», 1912. – Т. 3. – 824; 24 с.
22. Окиншевич Л. Рада Старшинська на Гетьманщині: історико-юридичний нарис // Хроніка-2000. – К., 1998. – Вип. 25–26. – С. 192–210.
23. Павленко С. Оточення гетьмана Мазепи: соратники та прибічники. – К.: Видавничий дім «КМ Академія», 2004. – 602 с.
24. Панашенко В.В. Соціальна еліта Гетьманщини (друга половина XVII–XVIII ст.). – К.: Інститут історії України НАН України, 1995. – 211 с.
25. Пиріг П. Нариси соціально-економічної історії Чернігівщини в другій половині XVII ст. – К.: Інформаційно-видавничий центр «Стилос», 1998. – 183 с.
26. Пляшко Н. Коровченка, хутор под г. Стародубом (Очерк из

истории землевладения в Старой Малороссии) // Труды Черниговской губернской ученой архивной комиссии. – Чернигов: Типография губернского земства, 1913. – Вып. 10. – С. 3–16.

27. Смолій В. А., Степанков В. С. Українська національна революція XVII ст. (1648–1676 рр.). – К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2009. – 447 с.

28. Універсали українських гетьманів від Івана Виговського до Івана Самойловича (1657 – 1687) / [упорядники І. Бутич, В. Риневич, І. Тесленко]. – К.; Львів: Наукове товариство ім. Шевченка, 2004. – 1086 с.

Токарев С. А. Казацкая старшина Нежинского полка во время гетманства Д. Игнатовича (1668–1672 гг.)

В статье рассматривается положение казацкой старшины Нежинского полка во время правления гетмана Д. Игнатовича в 1668–1672 гг. Рассмотрены ее роль в избрании и свержении гетмана, изменения в ее персональном составе вследствие кадровой ротации, проанализированы общественно-политическая, дипломатическая, административная деятельность и имущественное положение.

Ключевые слова: Украинское казацкое государство, гетман Д. Игнатович, Нежинский полк, казацкая старшина.

Tokarev S. A. Cossack petty officers of the Nizhyn regiment during the rule of hetman D. Ihnatovych (1668 – 1672).

In the article position of cossack petty officer of the Nizhyn regiment during the rule of hetman D. Ihnatovych in 1668–1672 is reviewed. Its role in election and overthrow of the Hetman, changes in its personal structure as a result of personnel rotation are considered, social and political, diplomatic, administrative activity and property status are analyzed.

Key words: Ukrainian Cossack state, hetman D. Ihnatovych, Nizhyn regiment, Cossack petty officers.

28.03.2019 р.

УДК 327.8:94(477.5)«1668–1669»

В. В. Мамалага

**ГЛУХІВСЬКІ СТАТТІ ГЕТЬМАНА
Д. ІГНАТОВИЧА – ВИДАТНИЙ УСПІХ
УКРАЇНСЬКОЇ ДИПЛОМАТІЇ**

У статті розглядаються та аналізуються перемовини між гетьманським урядом Д. Ігнатовича та московським царем, які передували Глухівській раді 3–6 березня 1669 р., а також дипломатичне протистояння під час її проведення. Також запропоновано визначення місця Глухівських статей в історії України.

Ключові слова: Глухівська рада, Глухівські статті, Д. Ігнатович, українсько-московські стосунки, козацька дипломатія, 1668 р., 1669 р.

6(16) березня 1669 р. у м. Глухові було укладено черговий договір між Лівобережною Гетьманщиною та московським царем. «Договірні статті» в часи існування Української козацької держави на Лівобережжі були базовими документами, які регламентували як відносини між Гетьманщиною та царським урядом, так і внутрішньодержавні справи в Україні. Тому всебічне вивчення подібних епізодів української історії є надзвичайно важливим.

Глухівській раді 1669 р. та прийнятим на ній Глухівським статтям і українські, і російські історики неодноразово приділяли певну увагу. Але в основному

проблематики Глухівських статей дослідники з різним ступенем деталізації торкалися в суміжних роботах, присвячених державному устрою Гетьманщини (Л. Окіншевич) [1], українсько-російським відносинам (В. Горобець) [2, с. 259–262], міжнародним відносинам української держави в цілому (Т. Чухліб) [3, с. 130–131], у загальноісторичних роботах (С. Соловійов) [4, с. 373–383] та біографіях дійових осіб Глухівської ради (О. Перова) [5, с. 127–132]. А ще в роботах, дотичних до окремих питань, розглянутих на Раді (О. Алмазов) [6, с. 32–34]. Але маємо і спробу детального розгляду власне «Статей» (А. Яковлів) [7, с. 93–107]. В останній роботі зроблено аналіз «Глухівських статей», а також досить значну увагу приділено висвітленню ходу перемовин. Втім, робота Андрія Яковліва, створена близько 100 років тому, має певні недоліки. Зокрема, автор достатньо глибоко проаналізував Глухівські статті, порівняв з ними проект договору, надісланий царем на Раду, та розглянув пропозиції, висловлені у Москві посольством Петра Забіли, яке готувало Глухівську раду. Проте дослідник повністю залишив поза увагою хід перемовин до прибуття сторін на Раду та майже випустив перемовини, що відбувалися в рамках Ради. Окрім цього робота Яковліва має ряд фактологічних помилок. Так, зокрема, він помиляється, аналізуючи питання присутності московських воевод в Україні. Автор зазначає, що пункт 3 Глухівських статей та пропозиції П. Забіли погоджуються, що Богдан Хмельницький встановив присутність воевод у Переяславі, Чернігові та Ніжині і стверджує, що навіть фальсифіковані Переяславські статті 1659 р. не мають такого положення [7, с. 97]. Насправді ж таке положення у статтях 1659 р. є [8, с. 118]. Це, зокрема, дозволяє відкинути не висловлене прямо, але таке, що мається на увазі, звинувачення козацьких урядовців чи то в необізнаності, чи то в непрофесійності, чи то в «підіграванні» Москві. Тому, не маючи на меті здійснення історіографічного аналізу роботи Яковліва, зосередимося на заповненні прогалин його у дослідженні.

Перемовини, що привели до укладення Глухівських статей, розпочалися в кінці вересня 1668 р. із контактів ще «сіверського» гетьмана Дем'яна Ігнатовича з московським воеводою Григорієм Ромодановським. У цей час Д. Ігнатович із силами чернігівського та стародубського полків знаходився в районі Седніва, а Г. Ромодановський з основним московським військом вів облогу Чернігова [9, с. 88]. Після численних обмінів гонцями та багатоденних консультацій між сторонами було досягнуто принципової згоди про перемир'я та організацію козацького посольства до царя. Але у ході цих попередніх перемовин гетьман та боярин торкалися й більш широкого кола питань, у тому числі питання оподаткування в Україні [9, с. 97].

Можна з упевненістю стверджувати, що головним посередником та організатором перемовин був чернігівський архієпископ Лазар Баранович [9, с. 106]. Одрразу ж